

Albert Gábor és Domokos Mátyás levelezése, 2001–2003¹

Domokos Mátyás – Albert Gábornak

Budapest, 2001. június 22.

Kedves Gábor,
köszönöm az „Öreg Kutyt”!² A benne foglaltak nagy részét, főleg a *Profik és amatőrök* ciklusát korábbról már ismerem ugyan, de hát éppen ezért is örülök, hogy birtokolhatom új könyvedet, mert tanulmányaidat érdekes, hiteles és gondolatébresztő írásoknak tartom, s a magamfajta régimódi könyvőrült az ilyen művekről úgy érzi, hogy ott van a helyük legszűkebb szellemi életterében.

Nem volnék „magyar ember”, ha írásaid politikai felhámjával ugyanolyan fenntartás nélkül értenék egyet, mint a könyv lényegével. (A „jó magyarok” éppen a politika kérdéseiben szoktak civódni egymással, s úgy tűnik, én se vagyok kivétel – bár sokak szerint nem vagyok „jó magyar ember...”.) S ezt éppen a megbecsülés jegyében pendítem meg. De hát mit is? Abban foglalhatnám össze, hogy a közelmúlt bizonyos tüneteinek az értelmezését illetően én megértőbb vagyok, a jelent illetően viszont sötétebben látó, mint Te, mert a kettő között szívósabb kontinuitást tapasztalok, melyek nem igazolják szememben bizonyos reményeidet. Azt írod könyved 299. oldalán, hogy „a magyar történelem, a magyar társadalom, legmélyebbre a Kádár-korszakban került.”³ Lehet. De a mérge tovább hat, kései gyümölcssei elmúltával (?) érnek be igazán, mikor a fejünk fölött nemzetiszínű lobogók csattognak. Vagy hogy a hegeli dialektika parafrázisával szóljak: a meg-sem-szüntetve-megőrzött rossz terjeng tovább, egyre nagyobb hullámokat vetve, mint a rádióaktív sugárzás, amely az atomrobbantás pillanata után is évekig, évtizedekig hat és pusztít. Olyannyira, hogy az ember olykor riadtan kérdi magától: túléltek-e valóban, amiről azt hisszük, hogy túléltek? Hiszen ma is (igaz, másfajta) dikta-

Albert Gábor
(balra),
2013
Fotó: Lugosi
Lugo László

Domokos Mátyás
(jobbra),
1986
Fotó: Tóth
István Csaba
MTI

túrában élünk, amelynek van egy MSZP-s, egy SZDSZ-es, volt egy MDF-es változata, mintha mindaz, ami történt és történe, folyamatosan egy tetszhalott párt, mozgalom (az MSZMP?) frakcióharca volna egy dél-amerikai típusú áldemokrácia silány díszletei között; ma sincs törvényesség, ma sem tudjuk, hogy ez a kis ország valójában kiknek a kezében van, és így tovább. Tüzes lávafolyam ugyan pillanatnyilag nem ömlik ránk Kelet felől, de a vulkán azért megvan...

Ha paradoxonokat akarnék hajszozni, azt is írhatnám, hogy ami látszólag nincs, az talán erősebben van, mint ami lenni látszik. De az mindenesetre biztosnak látszik, hogy az általad is „torzultnak minősített alkat” a mögötünk lévő évtizedben nem volt képes megújulásra, hanem ráhalmozódtak az újfajta viszonyok új torzulásai. S ezért nem vagyok feltétlenül meggyőződve arról (bár ne lenne igazam), hogy az apák nemzedékének⁴ közös tévedése, hogy tudniillik „a történelmi farkasverembe való vettetésünk”⁵ belátható időn belül nem ér véget, csakugyan szintizta tévedés volt. Nagyobb léptékkel szemlélve azokat

¹ Albert Gábor levelezését – amelyet az MMA Kiadó önálló kötetben készül megjelentetni – az író özvegye, Albert Zsuzsa rendezte sajtó alá. A fenti levélzövegeket Mórocz Gábor válogatta, gondozta és látta el magyarázó jegyzetekkel.

² ALBERT Gábor: *Az öreg kutya vedleni készül. Esszék és eszmélések.* Bp., Kairosz, 2001

³ Domokos Mátyás itt Albert Gábor esszéből idéz. ALBERT Gábor: *Ceterum censeo... avagy tántorgásunk a farkasverem szélén = Tiszatáj,* 2000, 6. sz., 50–61. Kötetben Uő: *Az öreg kutya vedleni készül. i. m.* (2001), 295–313. Az idézett szöveghelyen Albert Gábor – Debreczeni József cikkére (*Fények és árnyak. A mi huszadik századunk = Magyar*

Nemzet, 2000. január 8., 15.) kritikusan hivatkozva – azokkal polemizál, akik a Rákosi-korszakot „nemcsak a huszadik század, de talán egész történelmünk legmélyebb pontjának tekintik”. Uo., 298. Albert Gábor szerint „a magyar társadalom védekező mechanizmusa” a Rákosi-korszakban még jól működött, ám a Kádár-kori hatalom már képes volt lefegyverezni a kommunizmussal szemben 1956-ig érvényesülni tudó közösségi szintű „pszichikai ellenállást”. Uo., 298–300.

⁴ Domokos Mátyás itt – az Albert Gábor által markáns bírálattal is illetett – Németh Lászlóra, Illyés Gyulára és Bibó Istvánra utal.

⁵ Utalás az Albert Gábor megalkotott „farkasverem-effektus” metaforikus kifejezésre. Lásd: *Ceterum censeo... i. m.* (2001), 310.

a folyamatokat, amelyeknek összefoglalóan „történelem” a neve, talán nagyobb szorongásokkal és körültekintéssel elemezném a magam részéről a szellemi tetteiket, moralitásukat, az életüket, mert túl azon, amit te is azzal megjegyzéssel kritizálsz, s nem jogtalanul, hogy művüknek mindez csak elenyésző része, quantité negligéable-ja, talán még ezzel is segítettek valahogyan, rejtelmes módon, de nem magukon...

[Domokos Mátyás csillaggal jelölt lapalji megjegyzése, kiegészítése az utóbbi mondathoz: „Az *Emelkedő nemzetért, Egy mondattal a zsarnokságról* a fiókban, s egy halálos ítélettel egyikük fején (amely nem in effigie⁶ mondatot ki...)”⁷]

Mindazonáltal helyeslem, hogy fenntartások nélkül ki-mondod a magad igazát, mert különben nincs értelme, nincs hitele az írásnak... S ezt teljes meggyőződéssel mondom, mert éppen ez teszi, hogy – ha nem is értek Veled bizonyos részletekben, csakugyan elhanyagolható részletekben egyet – teljesen világos és sanda szándékotól, hátsó gondolatoktól mentesen, félreérthetetlen könyved minden sora. Ha valamit sajnálok: kár, hogy nem kerülhetett bele a *Kortárs* legutóbbi számában napvilágot látott írásod.⁸ Nyilván technikai-időbeli okok miatt, pedig nagyon ott volna a helye önéletrajzi ihletésű szövegeid között. A napokban, telefonon keresztül Zsuzsának⁹ is elmondtam, hogy miért.

Kicsit hosszúra nyúltam, de nem bánom, mert talán ez is azt jelzi, hogy könyved fontos számomra. Még egyszer köszönöm!

Baráti szeretettel:

D. Matyi

*

Albert Gábor – Domokos Mátyásnak

Budakeszi, 2002. április 30.

Kedves Matyi!

Köszönöm a porlepte énekes megidézését.¹⁰

Életem egyik nagy ajándékának tartom, hogy Weöres Sándorral egy időben élhettem, s eszmélésem óta mindig érezhettem varázslatos és vigasztaló jelenlétét. Még gimnazista koromban találkoztam vele. Egy eldobott magazin kitépelt oldalán meghökkenve olvastam akkor még *Eidolon* címet viselő versét, amely így kezdődik: *nyugmozgás siethez indul sietben ablakik*. A következő állomás a *Medúza* volt és a *Fogak tornácán*. Abban is a *Reménytelenség könyve*. Miközben Pándi Potyi¹¹ az első *Hét évszázad* jegyzeteiben elparentálta,¹² mi közös albrétünkben Bécs Ernővel¹³ olykor hajnalokig Weöres Sándort olvastunk fel egymásnak a *Medúzából*. Az ötvenes évek egyetemi és egyetemes sivárságában ő volt a mi oázisunk.

Jól emlékszem kéziratban terjesztett verseire s talán Hankiss Elemértől¹⁴ (akkor közvetlen munkatársam volt a Széchenyiben) kaptam meg az *Elveszített napernyőt* és *Mahruh veszését*. Micsoda ünnep volt *A hallgatás tornya* megjelenése!¹⁵ És később, mikor már személyesen ismerem, milyen büszke voltam, mikor egyik látogatásunk alkalmával előszedett egy olasz folyóiratot, amelynek üres hátára róttá egyik novellám szavaiból épített versét.

Aztán a hanyatló évek szomorúsága! Talán utolsó tiszta időszakában mutatták be a kaposvári színészek a *Kétféjű fenevadat*,¹⁶ s Amyka¹⁷ minket kért meg, hogy vigyük el őket autón a gödöllői bemutatóra. És jött a teljes összeomlás, amikor már beszélni sem lehetett vele, csak ültünk a kertben, Sándor, mintha ott sem lettünk volna, a cicával játszott, és a kimenő végén, anélkül, hogy egyetlen szót is válthattunk volna, vissza kellett vinnünk a kórházba, a Lipótmezőre.

⁶ in effigie: képletesen, jelképesen

⁷ *Emelkedő nemzetért*: Németh László 1956. november 2-án, az *Irodalmi Ujságban* megjelent cikkének pontos címe: *Emelkedő nemzet. Egy mondat a zsarnokságról*: Illyés Gyula 1950-ben írt költeménye, amely az *Irodalmi Ujság* 1956. november 2-i számában jelent meg először. Bibó Istvánt 1956-os tevékenységéért nem halálra, hanem életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték 1958-ban.

⁸ ALBERT GÁBOR: *Néhány dokumentum megtisztítása = Kortárs*, 2001, 5. sz., 1–14.

⁹ Albert Zsuzsa (1932–) rádiós szerkesztő, műsorvezető, költő. 1954-től a Magyar Rádió Irodalmi Osztályának szerkesztője. Albert Gábor felesége.

¹⁰ Utalás Domokos Mátyás *A porlepte énekes. Weöres Sándorról* (Bp., Nap, 2002) című kötetére, amely nem sokkal a levél megírása előtt jelent meg.

¹¹ Pándi Pál (1926–1987) irodalomtörténész, egyetemi tanár, kritikus, szerkesztő. A Kádár-korszak egyik meghatározó ideológusa és kultúrpolitikus.

¹² A kötetben nem nevesített jegyzetíró a következőket írta Weöres Sándorról: „Elszegényedett vidéki úri család sarja. A művészi öncélúságot, a formai játékosságot túlhalt verseivel, az irodalom társadalmi, politikai feladatait tagadó nézeteivel tette hírhedt névét. Néhány régi szép verse tanúsíthatja [sic], hogy nyelvünknek milyen vérbeli művésze tévedt zsákutcába személyében.” *Hét évszázad magyar versei*. Szerk. KLANICZAY Tibor et al., Bp., Szépirodalmi, 1951, 1078.

¹³ Bécs Ernő (1929–1985) költő, tanár. Az 1950-es évek elején – közös egyetemi időszakukban – Albert Gábor albréleti lakótársa. A két egykori bölcsészhallgató barátsága Bécs Ernő haláláig töretlen maradt.

¹⁴ Hankiss Elemér (1928–2015) szociológus, irodalomtörténész, egyetemi tanár. 1990 és 1993 között a Magyar Televízió elnöke.

¹⁵ *A hallgatás tornya*: Weöres Sándor 1956-ban megjelent reprezentatív verseskötete, amely magában foglalta az 1940-es évek végétől szilenciumra ítélt költő 1948 és 1956 között írott verseit is.

¹⁶ *A kétféjű fenevad*: Weöres Sándor drámája, amelyet 1985 elejétől játszott a kaposvári színház.

¹⁷ Károlyi Amy (1909–2003) költő, műfordító, Weöres Sándor felesége.

Ahogy könyvedet olvasom, újra érzem jelenlétét, mert szellemidézés a könyved, annak a misztikus csodának a megidézése, akit Weöres Sándornak hívtak.

Még egyszer köszönöm a könyvet, szeretettel öllelek
Gábor

*

Domokos Mátyás – Albert Gábornak

Budapest, 2002. június 14.

Kedves Gábor,
szinte egyvégtében olvastam végig önéletrajzi vallomáso-
dat,¹⁸ már amennyire a szokásos könyvheti mizériák köze-
pette zavartalanul olvasni lehet, és ahogy haladtam előre
az anyagban, érdeklődésem, kíváncsiságom egyre foko-
zódott. Nyilván önző okokból is, mert azt kellett látnom,
hogy életrajzaink rengeteg rokonvonást tartalmaz[nak],
éppen a sorsdöntő pontokon, hiszen én magam is ha-
sonló társadalmi, családi milieu-ben töltöttem gyerekko-
romat, s vidéken, mint Te: apám járásbíró volt Makón,
majd a bíróság elnöke, s hasonló sorsra jutott, mint a Tiéd;
a fordulat éve után nyugdíjazták, majd nem sokkal később
nyugdíját is megvonták, s neki is – ötven fölött – fizikai
munkával kellett megkeresnie sovány kenyerét, kútmérő-
ként, földmérőként, répaátvevőként bolyongva az ország-
ban, s ilyen körülmények között, egyébként is vagyonta-
lanul gondoskodnia három növendék fiáról – de ezt nem
részletezem, mert nem is a képzeletedre, de rokon tapasztalataidra bízom, milyen élet volt ez, létalatti vegetálás,
s ehhez társultak az én életemben s a te életeddel egyidő-

ben a megint csak hasonló egyetemi élmények, az Eötvös
Collegium, az abból való kizárás, stb. stb. Kanalaztam én
is az Astoria állóbüfében a bablevest, és étkezés tekinte-
tében ezek voltak a ritka ünnepnapjai az ötvenes évekbeli
életemnek. Szóval „párhuzamos életrajzaink” vannak,
ezért a természetes kíváncsiságot olvasás közben egyre
jobban felszította a közös sors tipikus fordulataira való
mélyemlékezetszerű visszarévedés könyved olvasása köz-
ben, a feltolakvó emlékek, amikor te a Széchenyi Könyv-
tár közönségszolgálatán dolgoztál, még a régi, Múzeum
körüli épületben, én pedig a nagyolvasóban, azt melege-
dőnek is használva, olvastam azokat a könyveket, amelyek
nem szerepeltek a könyvtári tiltólistákon, s hallottam
azoknak a papírgalacsinoknak a koppanását, amiket a ga-
lériáról – ha jól emlékszem – egy János bácsi nevű altiszt
lövöldözött lefelé a helytelenkedő egyetemista olvasók
asztalára.

De hát nem megyek végig életrajzaink közös váltóin,
mert akkor nekem is hasonló terjedelemben kellene be-
számolnom lényeg szerint ugyanarról, amiről Te is beszél-
tél Kövesdy Zsuzsának.¹⁹ Sok közös ismerősünkről, bará-
tunkról is hasonló képet őriz emlékezetem, mint ahogyan
te jellemezted őket. Valamire azonban változatlanul kí-
váncsi vagyok, mondhatnám: l'art pour l'art – ki volt az,
aki a prózai szakosztály ülésén²⁰ Neked szegezte a kérdést,
hogy vajon Kiss János altábornagy vagy Szálasi Ferenc
érdekében beszéltél?²¹ Ezt nem tudtam megfejtetni, töb-
bek közt azért sem, mert nem voltam ott. (A másik tapin-
tatos közléseidet, az *Emelt fővel*²² méltatlan SZER²³ bírálójának a személyét Hajnal László Gábor²⁴ nevével véltem
feloldani...²⁵)

¹⁸ ALBERT Gábor: *Boltívek, vízköpők, rózsablakok*. Bp., Pont, 2002.

¹⁹ Kövesdy Zsuzsanna (1952–) rádiós szerkesztő. Kövesdy készítette el 1999-ben az akkor hetvenéves Albert Gáborral azt a többrészes rádiós életútinterjút, amelynek szerkesztett változata 2002-ben *Boltívek, vízköpők, rózsablakok* címmel kötetben is megjelent.

²⁰ Az Írószövetség prózai szakosztályának 1986. decemberi alakuló üléséről van szó.

²¹ Itt Albert Gábor nagy visszhangot kiváltott 1986. november 29-i írószövetségi közgyűlési hozzászólása kerül szóba.

²² *Emelt fővel*: Albert Gábor szociográfiája a Baranya megyében élő bukovinai székelyekről, illetve a Dél-Dunántúlról 1945 után kitelepített svábokról (Bp., Szépirodalmi, 1983).

²³ SZER: Szabad Európa Rádió

²⁴ Hajnal László Gábor (1948–2002) újságíró, szociográfus. 1969-ben államrend elleni izgatásért szabadságvesztésre ítélték, a börtönből 1970-ben szabadult. 1981-ben az NSZK-ba disszidált. A 80-as években a Szabad Európa Rádió munkatársa volt. 1995-ben hazatért Magyarországra.

²⁵ Albert Gábor így emlékezett vissza Hajnal László Gábor rádiós kritikájára: „Barátaim hívták fel a figyelmemet, hogy a *Szabad Európa Rádió* egyik, szokás szerint többször megismételt műsorában hosszan ismertetik könyvemet. A sípolásokkal, mesterségesen gerjesztett zakatolásokkal zavart adásról magnófelvételt készítettem, s többször is

szembenézhettem azzal a képpel, amelyet a *Szabad Európa Rádió* hirtelenében festett rólam és könyvemről. Ez a kép felért egy becsület-sértéssel, hemzsegték benne a tudatlanságból származó gyanúsítgatások és a szemem szedett rágalma. Mindezt egy háromnevű, itthon a dokumentum forgatókönyvekkel foglalkozó, 1981-ben az NSZK-ba menekült, s ott politikai menekültjogot kérő, akkor még fiatalnak számító íróember követte el. / Igaz, végső konklúzióként olvasásra ajánlotta könyvemet. De hogyan! Tudni vélte, s el is mondta, hogy Albert Gábor a Párttól azt a megbízást kapta, hogy a negyvenöt utáni ki- és betelepítésekről, a svábok elűzéséről, a parasztság megnyomortásáról írjon könyvet, és kommunista szokás szerint egy szociográfiában mossa hófehérre a szerecsent. Csakhogy Albert Gábor minden erőlködése ellenére – fejtegette a SZER cikkírója – a tények más mondanak, mint amit a szerző pártutasításra sugallni igyekszik. Most lássuk csak, mi is a valós helyzet! És ezt követően, mintha az ismertetés szerzője velem szemben állítaná, két keményen kritizáló részletet olvastak fel könyvemből. Elképedve és tehetetlen dühvel hallgattam. A *Szabad Európa Rádió* tájékozatlanságból származó ostobaságai és politikai inszINUÁCIÓJA ellen még védekezni sem tudtam.” *Boltívek, vízköpők, rózsablakok. i. m.* (2002), 139–140.

Mindent egybevetve: nagyon jól tetted, hogy rászántad magad erre a vallomásra, s amit erkölcsileg is a fenntartás nélküli őszintesége hitelesít. – Még egyszer köszönöm, hogy gondoltál rám.

Szeretettel:

D. Matyi

*

Albert Gábor – Domokos Mátyásnak

Budakeszi, 2002. június 18.

Kedves Matyi,
köszönöm hosszú leveled, s magam is úgy gondolom, hogy a *Boltívek*ben ugyan személyes emlékeimről számoltam be, de ennek ellenére, vagy éppen emiatt, egy nemzedék, annak a jól körülhatárolt rétegének sorsérzését is sikerült talán megfogalmaznom, meg- és felfoghatóvá tennem. A magyar vidék lateiner (olykor rusztikus) értelmiségére gondolok, arra a nem népi, de mindenképpen nép-közeli rétegre, amely, ha nem is tekinthető minden vonatkozásban értelmiséginek, de megvolt benne a törekvés, az igény, hogy azzá váljék, és ezt át is plántálta az utódaiba. Egyébként mindig úgy éreztem (írhatnám azt is, hogy meg voltam róla győződve), hogy akik ebből a rétegből származtak, éppen a távolság, a rálátás jótékony lehetősége, adománya miatt inkább felismerték a „nép”, a nemzetté nemesedő nép érdekeit, mint azok, akik nélkülözték ezt a perspektívát, tehát az igazi, törzsgyökeres népfiai. Az előbbieket (vagy szívesen mondanám azt is, hogy „mi”) sokkal ritkábban tévedtek el a magyar történelem és társadalom dzsungelében. Az első csoportba (csak példaként) Németh Lászlót, és nyilatkozatai ellenére is, Illyés Gyulát, a másodikba Veres Pétert, Erdélyi Józsefet vagy Sinkát [sorolom]. Ez nem esztétikai értékítélet, de hogy ítélet, az nem kétséges.

Erről még sok mindent lehetne, s bizonyára kellene is írni, csak hát ez az utca nem cimbalommal, hanem tyúk-szemekkel van kirakva!

Az egyik nevet jól fejtetted meg. A SZER-ben valóban a nemrégiben meghalt Hajnal László Gábor volt a tettes, az *Emelt fővel* félreismerője. Később bánta is, és igen feszélyezte, ha szóba került.

A másik kalandom kellemetlenebb, és meg kell vallanom, hogy az egész esetet nemcsak a többiek, de magam miatt is szégyenletesnek tartom. Visszatekintve még in-

kább. Ezt a pimaszságot ugyanis ott a helyszínen kellett volna megtorolnom. [...] Akkor ugyan – 1986-ban – a „szálásizás” már nem volt életveszélyes, csupán egyértelműen aljas, inszINUÁLÓ rágalmazás. Nem gyávaságból, inkább elképedésből, vagy rosszul értelmezett jólneveltségből – sajnos – nem vettem elégtételt. Azóta is sajnálom. Az elkövető pedig nem volt más, mint a József Attila-díjjal, és Magyar Európa-díjjal feldíszított író-társunk, Módos Péter.²⁶ Aki (hosszú felsorolás következnék) ez és ez volt, és aki az *Európai Utas* szerkesztése mellett jelenleg (hosszú felsorolás) ez és ez. Ő bizonyosan túl fogja élni a kormányváltozást.

Hát erről ennyit.

Még egyszer köszönöm a levelet, és szeretettel ölel egykori bablevest kanalazó társad az Astoria talponállóból

Albert Gábor

*

Domokos Mátyás – Albert Gábornak

Budapest, 2002. június 21.

Kedves Gábor,
ha már ilyen levelezésbe bonyolódunk nemzedéki sorskérdésünk folytán, nem mulaszthatom el, hogy tudósítalak: teljes mértékben egyetérték a népközeli, illetőleg a törzsökös népfiai történelmi magatartására vonatkozó nézetteddel. A szociális érzékenységgel megáldott, s az emberi világról a Hegyi Beszéd szellemében gondolkodó kisnemes-polgári-lateiner értelmiségiek sokkal biztosabban igazodtak el azokban a morális és politikai csapdákban, mint azok a törzsgyökeres népfiai, akik elhitték, vagy úgy tettek, mintha elhitték volna, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek megszüntetése érdekében a cél szentesíti az eszközt. S én ebbe a népközeli csoportba sorolnám az olyan embereket is, mint Bibó Pista vagy Szabó Zoltán, aztán Sárközi Márta, vagy – s Téged ez a név bizonyára nem fog meglepni! – mint Tersánszky Józsi Jenő, vagy akár Nagy Lajos, vagy atyai barátom, akit féltistenként tiszteltem, szerettem és követtem: Ferenczy Béni. S ez a névsor még hosszan bővíthető volna, de Veres Péterék mentességére legyen mondva, hogy a jobbak közülük is belátták tévedésüket. – Igazad van abban is, hogy erről annyi mindent el kellene még mondani, világos és őszinte szóval, de hát ez ma (is) az egyik legnagyobb tabutéma. S ha egyszer találkozunk, elsorolok neked még néhány tabutémát,

²⁶ Módos Péter (1943–) író, szerkesztő, 1990-től az *Európai Utas* főszerkesztője. Albert Gábor egy 1987. február 11-én, Kunszabó Ferenchez írott levélben egyértelművé tette, hogy 1986. november 29-i írószövetségi közgyűlési hozzászólásának mely passzusa váltott ki ellenérzéseket Módos Péterből: „Felszólalásomban az inkriminált (és

Módos Péter által inszINUÁL) mondatom a következőképpen hangzik: »[a nemzetet] múltjából kiforgatták, hamis büntudattal benitották, a határon kívül rekedt rokonait megtagadtatták vele, halottaitól megfosztották – a második világháború emlékmű nélkül maradt hősi halottjaira gondolok és a hadifogságban elpusztult százezrekre...«

amelyek erősebbek, mint a demokratikus szólásszabadság joga. [...]

Zsuzsának kézcsókom küldöm, Téged szeretettel ölelek, s kívánok jó munkakedvet

D. Matyi

*

Albert Gábor – Domokos Mátyásnak

Budakeszi, 2002. június 26.

Kedves Matyi!

Nem lepett meg, írásaid alapján sejtettem, sőt tudtam, hogy a törzsökös népfiak történelmi magatartásának megítélésében egyetértünk. S gondolom, abban is velem tartasz, hogy fenntartásaim ellenére is sokra becsülöm például Bibó Istvánt. Hogy számomra nem orákulum, nem jelenti azt, hogy ne volnék hálás késő kamaszkorom szem- és elmenyitogató tanulmányaiért, amelyekkel esetleg mainapság már nem mindenben érthetek egyet. Bibóval kapcsolatban talán legnagyobb bosszúságom az volt, mikor észrevettem, hogy hagyatékanak legfőbb gondozójaként Kenedi Jánoska²⁷ jelenik meg a színen.

Erről az egész komplexusról, a baloldaliságról, mint az értelmiség gyermekbetegségéről – hogy Lenint ide parafrázáljam – két éve igen szörmentén írtam egy – ahogy egyik barátom nevezte – esszéraprózódíát.²⁸ Ebben Illyés, Bibó István, Szabó Zoltán és Németh László nevét említettem, s természetesen Adyt is szóba hoztam, mint az egyik ősforrást. (A nyomok Petőfiig vezetnének, sőt még tovább, s meggyőződésem, hogy a háttérben ott sejlik a romantikus illúziók szivárványhídja mögött a francia forradalom.) Tudtam, hogy tanulmányommal tabutémát érintek, s az „eredmény” nem is maradt el. Védekezésül egyszerűen agyonhallgattak. Magánbeszélgetésben, társasági szinten szép szóban nem volt hiány, s őszinte elismeréssel dicsérték bátorságomat, hogy végre saját házunk táján is söprögetett valaki. De ezzel vége. Egyedül – szokás szerint – Vekerdi László²⁹ ragadtatta el magát – s a *Tiszatáj* tanulmánykötetét ismertette a nevem említése nélkül beszámolt arról, hogy azt is meg kellett értnünk, hogy egyesek – horribile dictu – még Bibó Istvánba is bele-marnak. (Németh László- és Illyés- „ellenességem” nem volt olyan agresszív, az egész életmű értékét megkérdőjelező, hogy a másik tábor ezt jelentkezésnek, átállásnak minősíthette volna. S így maradtam, a korábban nekem kiutalt, mondhatnám azt is, hogy lassanként már meg-

szokott és kitüntetésnek is tekinthető, köztes állapotban. Így lettem, s vagyok se ide, se oda nem tartozó, magányos merénylő. Ez is valami.) [...]

Szeretettel ölellek

Gábor

*

Albert Gábor – Domokos Mátyásnak

Budakeszi, 2003. június 9.

Kedves Matyi!

Szép fehér sorozatod legújabb kötetét (*Szembesülés*)³⁰ jó érzéssel nyugtázom. Pünkösdi ajándékként olvasom a kötet utolsó ciklusát, s abban is a makói diákeveid és tanáraid emléket idéző *szilánkokat*. Ezekről az évekről olvasva újra és újra szembesülnöm kell azzal a ténnyel, hogy a háború utáni időben – 1945–47-re gondolok – két, esetleg három év késés, enyhe túlzással, felért egy nemzedékváltással. Én ugyanis hiába születtem 1929-ben (igaz, annak is októberében), csak két év odisszea után, 1950-ben kerültem a bölcsészkarra, amelyet össze sem lehet hasonlítani mondjuk, az 1947-es, de még az 1948-as egyetemmel sem. Az ilyesféle visszaemlékezéseket úgy olvasom, mint saját, elszalasztott múltamat. Enyhe irigységgel s szomorkás nosztalgiával.

A kötetbe gyűjtött írások nagy részét persze ismertem, de így, egymás mellé helyezve sokkal többet elárulnak belőled, mint egyenként olvasva. Legfőbb jellemzőjük az irodalom szeretetével átítatott tárgyilagosság. (Írhattam volna úgy is, hogy az irodalom szeretetéből kibomló, abból eredő tárgyilagosság.) A te könyved lapjain (irodalmi világgépedben) Veres Péter mellett megfér Babits, és az az Illyés, aki ifjú éveiben Babits ellen szervezkedett, s mögöttük és mellettük Németh László. Anélkül, hogy az egyik kisebbitené a másikat. Azt már nem is említem, hogy a filológiai pontosság, az adatok gazdagsága (például *Közegellenállás* című Babits-tanulmányodban) nem öli meg a szellemet.

Még egyszer köszönöm kötetedet, s viszonzásul fogadd evvel a levelemmel egyidőben feladott kötetemet (*Beavatási szertartások*).³¹

Baráti öleléssel

*

²⁷ Kenedi János (1947–) kritikus, szerkesztő, a „demokratikus ellenzék” meghatározó alakja.

²⁸ ALBERT Gábor: *Ceterum censeo... i. m.* (2000/2001)

²⁹ Vekerdi László (1924–2009) orvos, könyvtáros, irodalom- és tudománytörténész.

³⁰ DOMOKOS Mátyás: *Szembesülés. Írókkal, művekkel*. Bp., Nap, 2003

³¹ ALBERT Gábor: *Beavatási szertartások*. Pomáz, Kráter, 2003

Domokos Mátyás – Albert Gábornak

Budapest, 2003. június 25.

Kedves Gábor,

a múlt héten vidéken tartózkodtam, ezért az ígért levelet csak most tudom elküldeni. Íme:

Hadd kezdjem azzal, hogy ebben a könyvedben is, akárcsak korábbi munkáidban, elsősorban az „irályod” vonz engem, ami nemcsak stílus, hanem írói szemlélet is, természetes, szép magyarsággal előadva, irodalmias szépelgések nélkül. Ezt a ritka erényt szeretem bennük. Ellenben nem szeretek ún. „irodalmi” levelet írni, mert a műfaját genezisében érzem hamisnak, meg hát a Könyvhéten beszélgettünk is róla élőszóban, úgyhogy most csak néhány (schlagwort-szerű) széljegyzetet fűzök a *Beavatási szertartások* margójára. Annál is inkább, mert olyan problémákat sürgetnek könyved írásai, amelyeknek egyikemásika önálló tanulmányt, sőt: akár könyvnyi terjedelmű reflexiót indokolna. Mert amikor a benne érintett kérdésekről és írói szemmel látott és írói tollal rögzített diagnózisokról cserélünk eszméket (vagy téveszméket), akkor nemcsak Rólad, s nemcsak rólam van/volna szó.

S ha már a diagnózis szó kicsúszott az ujjam alól, s nem véletlenül, akkor azonnal hozzáteszem, hogy a jelen (köz)állapotainkat, vagy nagyképűbben: „az élet magyar útjának” a mostani, tehát a rendszerváltozási kísérletől napjainkig tartó szakaszát illető megállapításaidal száz – illetőleg ezer százalékkal egyetérték. Ha kíváncsi vagy ezzel kapcsolatos nézeteimre, akkor... akkor olvasd el újból saját könyvedet. Annyit mégis mondanék, hogy ami igazán megragadott, az az elemzésednek a közelmúltba is visszanyúló mélysége, amellyel arra figyelmeztetsz, hogy a bajok, a magyar élet – féltő, hogy gyógyíthatatlan – betegségei, fertőzetei nem most kezdődtek, évtizedekkel, vagy talán évszázaddal korábban. Valóban: az „új” Magyarország (nem a volt lapod, hanem az állami függetlenségét visszanyert ország) betegen született újra a Mohácsnál évszázadokra elveszített önálló állami lét visszaszerzése után, tragikus orvosi műhibával: a trianoni diktátummal a világra segítve. Azt írod, hogy Trianon legsúlyosabb „átka”, hogy „hatására a lelkekben is összeomlott az ország”. Könyved talán legmélyebb és legfontosabb megállapítása ez, amely megérne még egy – még több – misét is, mert ezt az összeomlást tette aztán teljessé, rombolta a földig lelki épületeinket, azt, amit Babits „az igazi hazának” nevezett 1919-ben, a kommunista ideológia, bulldózereivel [sic] és terrorcsapataival. Képletesen szólva: mi nem Mátyás király Budájának a várát kaptuk vissza négyszáz esztendővel az ő halála után, teljes pompájával,

Corvináival stb., hanem ennek a valaha volt várnak a romjait, vagy még azt se, közben elveszett az erőnk és a hitünk, hogy ezt – a kor követelményeit is figyelembe véve – újjá tudnánk építeni. Hogy érdemes volna nekirugaszkodni. Hogy akkor is neki kellene rugaszkodnunk, ha lelkünk mélyén sejtjük, hogy lehetetlen újjáépíteni. A hit veszett el, amiről szintén nagyon lucidusan és bölcsen szólsz.

De ennek a hitnek van egy komplementer kiegészítője, árnyéka, a kollektív depresszió. S a depresszió úgyszintén történelmi okainak elemzése közben úgy éreztem, s ne vedd zokon, hogy elmondom őszintén ezt is, hisz ebben a vonatkozásban is nagyobb ügyről van szó, mint kettőnk esetleges nézetkülönbsége; szóval, úgy éreztem, hogy kihagy Benned a megértő tárgyilagosságra való írói törekvés ihlete.

Az Adyval, illetve a népi – népi? jó szó ez, Magyarország legműveltebb, európai, sőt világszemhatáru írószellemeivel kapcsolatban? – íróit érő, szerintem kissé egysíkú megállapításaidra gondolok. Ellenvetéseimet ezzel kapcsolatban legfeljebb egy kis könyvecske terjedelmű írásban tudnám összefoglalni, most csak a legfontosabbat érintem, szintén szubjektív aspektusból. Én magam is az ún. történelmi középosztályból származom, belülről ismerem hát ennek a történelmi időben kövületté vált rétegnek a szemlélet- és gondolkodásmódját, amelyről bebizonyosodott, hogy ösztönszerűen a legnagyobb közegellenállást jelentette történelmileg is és társadalmilag is a valódi megújulást, újjászületést sürgető reformálommal szemben, amelynek Széchenyi volt az elindítója, amit egyébként a nemes gróf is minduntalan megtapasztalt, s okozója volt depressziójának. S ez folytatódik tovább. Ennek a rétegnek a tagjai személyükben lehettek kiváló jellemek, de azt a szemellenzőt, amivel képtelenek voltak meglátni koruk feladatát, képtelenek voltak levetkőzni. Nem vitatom, hogy Tisza István római jellem volt, sajnos képtelen volt a döntő történelmi pillanatokban, még saját legmélyebb felismeréseit és meggyőződéseit követve eljárni az ország vezetőjeként. Azt hiszem, nem kell Téged arra emlékeztetni, hogy a koronatanácsban és egyebütt a legélesebben tiltakozott az első világháborús hadbalépés ellen, majd – Isten se tudja, miért és hogyan – jó hivatalnokként – vagy egyfajta, s általad is jellemzett „jogászai gondolkodás” foglyaként? – fejest ug-ratta az országot a háború kataklizmájába, amelynek mélyén Trianon várta a magyarságot. De nem ugyanezt tette a németellenességéről híres Jány Gusztáv szégyenletes hadparancsának³² kiadásával a doni katasztrófa pillanatában, vagy Horthy, 1944 októberében? S hogyan van az, hogy annak az osztálynak vagy rétegnek a tagjai, akik sze-

³² Utalás arra, hogy a Don-kanyarban vereséget szenvedett 2. második magyar hadsereg parancsnoka, Jány Gusztáv tábornok (1883–1947)

1943. január 24-én kiadott hadparancsában úgy fogalmazott: hadserege „elvesztette becsületét”.

mélyükben akár csak egy kártyaadósság miatt is képesek voltak golyót röptetni fejükbe, beledobták – valamilyen szolgálékúségről árulkodó hamis (a Herczeg Ferenc-regények álvilágába illő) becsületérzésnek engedve – a történelmi tömegsírokba az országot, népüket? Önmagukat se kímélve, persze... Ezért volt egyebek közt, s van ma is, szó szerint igaza Ady látomásos diagnózisainak, s ha azokat a folyamatokat, önmagunk hamistudatát sem kímélve, történelmi távlat világosságával vesszük szemügyre, akkor megvilágosodik a mindenkori magyar élet egyik fő baja, amiről Eötvöstől, de már Jókaitól kezdődően az *Iskola a határon*-ig az egész magyar irodalom beszél: a rettenetes kontraszelekcio morbus hungaricusa, ami bizony lassan, de biztosan belülről torzította el a magyar alkatot. Legáltalában azokat, akik a magyar életet valamilyen szinten irányító szerephez juttatott jósorsuk – a mi balsorsunkra.

S még valamit, kedves Gábor: az élet jobbá, emberhez méltóbbá tételének a vágya egy igazságosabb társadalom keretének a létrehozandó utópiájába ágyazva nem jellemezhető a napi politika fogalmaival. A Hegyi Beszéd üzenete vagy a Szabadság Egyenlőség Testvériség óhajta nem jobboldali és nem baloldali, legfeljebb azzá válik a törvényszerűen silány megvalósítás során, megvalósítóik jóvoltából. S itt történt a fogalom kisajátítás, s ezen a ponton válik el az igazi baloldal és az álboldal egymástól, s áll szemben – meredekebben és kibékíthetlenebbül – egymással, mint a bal- és a jobboldal (akár ma is). Bartók Béla vagy Ady Endre igazságát a kunbélák (gyalázatos) politikai gyakorlata nem minősíti és nem kompromittálhatja. (Egyébként ez a különbségtevés, illetőleg az utópiához való ragaszkodás lelki és filozófiai motivációjának a történelmi elemzése az általad meghivatkozott Furet-ben³³ is benne van, s idézhetnék, bőven, Eliot-tól³⁴ is, aki, ellentétben a francia szerzővel, sose volt sem ilyen, sem olyan értelemben „baloldali”. Vagy kiábrándult baloldali, mint az általad ugyancsak említett Popper,³⁵ aki azt mondta, hirdette, hogy az embernek veleszületett kötelessége, ha ugyan van lelkiismerete, hogy jobbá tegye maga körül a világot – de sohasem mások élete árán.)

S ezen a ponton megállok, mert különben sose érne véget ez a levél. De amivel befejezni szeretném: írsz arról, hogy a vagyoni egyre kevesebb ember kezében összpontosul, a világon egyre nő a szegénység tengere. A *Somogy* legutóbbi számában közlik Takáts Gyula³⁶ 1981-es naplójának néhány részletét,³⁷ s Gyula bátyánk egy helyütt – látszólag minden apropó nélkül – azt írja, hogy „az emberiség történetének és társadalmának tragédiája az, hogy nem a gazdagok tartják el a szegényeket, hanem a szegények a gazdagokat. A szuronyokon villog legszebben a demokrácia.”³⁸ Azért hívom föl a figyelmedet ezekre a mondatokra, mert a benne megjelenő felismerés igaz, ennél többet, ugyanakkor véglegesebbet nem lehet mondani; hogy ez a megállapítás nem fogható bele a jobb- vagy baloldali skatulyákba, s hogy egy olyan költő, akit munkássága alapján nem lehet a mostanában divatos „képviselési költészet” kategóriájával jellemezni, különösebb szociográfiai kutatások nélkül is, pusztán a lelkiismeretére és humánus érzékenységére hallgatva tudja kimondani a végső lényegét. – Megváltoztatni, persze, nem tudja, de bizonyos értelemben nem is ez a fontos, hanem amit Epiktétoszsal teljes egyetértésben vallhatunk mind a ketten, hogy ne foglalkozzunk azzal, amire nem lehet befolyásunk, de igenis minden erőnkkel törődjünk azzal, ami hatalmunkban áll. Ha ezt a gondolatot – igazságot – tudatosítani lehetne, elfogadtatni, akkor ez lehetne az az arkhimédeszi pont, ahonnan kimozdítani lehetne a magyar társadalmat mai tespedtségéből. De hát én éppen e tekintetben vagyok borúlátó, mert – s ez nemcsak az én tapasztalatom – mitől sem irtózik jobban a magyarság, mint hogy Bocskai fejedelem intését követve „magát az dolgot nézze”. Persze ennek is megvannak az okai, de ha ezt meg tudná tenni, elkezdődhetne a gyógyulás akár visszaesésekkel is keserves folyamata.

Elnézést, hogy ilyen időtrábló voltam, de hát Te tehetsz róla. A könyved. Zsuzsát szeretettel üdvözlöm, Téged barátsággal köszöntelek

D. Mátyás

³³ François Furet (1927–1997) francia történész. Előbb marxista, majd revizionista történelemfilozófiai álláspontot képviselt (mindenekelőtt a francia forradalom értelmezése kapcsán).

³⁴ Thomas Stearns Eliot (1888–1965) amerikai születésű angol költő, esszéista, konzervatív világméretű ismert gondolkodó.

³⁵ Karl Popper (1902–1994) osztrák származású angol filozófus, a „nyílt társadalom” koncepciójának kidolgozója.

³⁶ Takáts Gyula (1911–2008) költő, író. 1949 és 1971 között a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum igazgatója.

³⁷ TAKÁTS Gyula: *Naplójegyzetek egy majdan megírandó életrajzhoz I.* = *Somogy*, 2003, 3. sz., 195–208.

³⁸ Uo., 207.